

Філософія

УДК 141.32:130.3:159.923

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20606706>**Проблематизація «Я-образу» як прояв кризи людського пізнання****Гладуш Інна Вікторівна,**

аспірант, кафедра психології, політології та соціокультурних технологій,

Сумський державний університет, м. Суми, Україна,

<https://orcid.org/0009-0008-9454-9403>**Прийнято: 19.05.2026 | Опубліковано: 30.05.2026**

***Анотація.** У сучасних умовах цифровізації, інформаційного перевантаження та трансформації соціокультурного середовища проблема самопізнання й осмислення людського «Я» набуває особливої актуальності. Зростання множинності соціальних ролей, нестабільність ідентичності та посилення впливу медійного простору зумовлюють кризу автентичності та ускладнюють процес самоусвідомлення людини. Метою статті є дослідження еволюції філософських підходів до розуміння самопізнання та трансформації уявлень про «Я-образ» від античності до постмодерної культури. У дослідженні використано історико-філософський, порівняльний, аналітичний та системний методи, що дозволило простежити зміну концептуальних підходів до проблеми людської ідентичності у різні історичні періоди. Розглянуто особливості трактування самопізнання у філософії Сократа, Геракліта, Платона, Арістотеля, Аврелія Августина, Мішеля де Монтеня, Вільяма Джеймса та Макса Шелера. Визначено, що у класичній традиції самопізнання розумілося як шлях до істини, мудрості та*

внутрішньої гармонії, тоді як у модерній і постмодерній філософії «Я» дедалі більше осмислюється як нестабільна, багатовимірна та фрагментована конструкція. У результаті дослідження встановлено поступову трансформацію «Я-образу» від цілісної духовно-раціональної сутності до динамічної та соціокультурно зумовленої моделі особистості. Виявлено, що постмодерна культура формує умови, за яких самопізнання втрачає ознаки цілісного процесу та супроводжується кризою самоідентифікації, фрагментацією особистості й втратою автентичності. Обґрунтовано, що постмодерна культура актуалізує кризу людського пізнання через втрату цілісності особистості, інформаційне перевантаження, симулятивність реальності та постійне конструювання ідентичності. Наукова новизна дослідження полягає в узагальненні еволюції філософських підходів до самопізнання через призму трансформації «Я-образу» та формуванні авторської моделі кризи автентичності у постмодерній культурі. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у викладанні філософії, культурології, психології та в дослідженнях, присвячених проблемам ідентичності, цифрової культури та сучасної свідомості.

Ключові слова: самосвідомість, ідентичність, автентичність, філософська антропологія, духовна рефлексія, цифрова культура, внутрішній світ людини, криза ідентичності, симулятивність, постмодерн.

Problematization of the “Self-image” as a manifestation of the crisis of human cognition

Inna Hladush,

PhD student, Department of Psychology, Political Science, and Sociocultural Technologies, Sumy State University, Sumy, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0008-9454-9403>

Abstract. *In the contemporary context of digitalization, information overload, and the transformation of the socio-cultural environment, the problem of self-knowledge and understanding of the human self has become particularly relevant. The increasing multiplicity of social roles, instability of identity, and the growing influence of the media space contribute to a crisis of authenticity and complicate the process of human self-awareness. The purpose of the article is to investigate the evolution of philosophical approaches to the understanding of self-knowledge and the transformation of ideas about the “self-image” from antiquity to postmodern culture. The study employs historical-philosophical, comparative, analytical, and systemic methods, which made it possible to trace changes in conceptual approaches to the problem of human identity in different historical periods. The article examines the peculiarities of interpreting self-knowledge in the philosophies of Socrates, Heraclitus, Plato, Aristotle, Aurelius Augustine, Michel de Montaigne, William James, and Max Scheler. It has been determined that in the classical tradition self-knowledge was understood as a path to truth, wisdom, and inner harmony, whereas in modern and postmodern philosophy the self is increasingly interpreted as an unstable, multidimensional, and fragmented construct. The study reveals a gradual transformation of the “self-image” from an integral spiritual-rational essence into a dynamic and socio-culturally conditioned model of personality. It has been established that postmodern culture creates conditions in which self-knowledge loses the features of an integral process and is accompanied by a crisis of self-identification, fragmentation of personality, and loss of authenticity. It is substantiated that postmodern culture actualizes the crisis of human cognition through the loss of personal integrity, information overload, the simulacral nature of reality, and the constant construction of identity. The scientific novelty of the study lies in generalizing the evolution of philosophical approaches to self-knowledge through the prism of the transformation of the “self-image” and in developing the author’s model of the crisis of authenticity in postmodern culture. The practical*

significance of the study consists in the possibility of using its results in the teaching of philosophy, cultural studies, psychology, and in research devoted to issues of identity, digital culture, and modern consciousness.

Keywords: *self-consciousness, identity, authenticity, philosophical anthropology, spiritual reflection, digital culture.*

Постановка проблеми. Розвиток цивілізації супроводжується глибокими соціокультурними, інформаційними та технологічними трансформаціями, що суттєво впливають на внутрішній світ людини та способи її самоусвідомлення. Науково-технічний прогрес, цифровізація, інформаційне перевантаження, поширення масової культури й домінування віртуальних комунікацій змінюють характер людського мислення, систему цінностей і ставлення до духовних орієнтирів – свободи, добра, справедливості, відповідальності та автентичності [1]. Унаслідок цього дедалі більше посилюється внутрішня нестабільність особистості, ускладнюється процес самоідентифікації та руйнується цілісне світосприйняття людини.

У таких умовах проблема самопізнання набуває особливої актуальності, оскільки сучасна людина змушена постійно переосмислювати власне «Я» в умовах множинності соціальних ролей, швидкої зміни культурних моделей та нестійкості ідентичності. Категорія самопізнання історично формувалася у контексті осмислення взаємозв'язку людини і світу, свідомості та буття, а у філософській традиції розглядалася як один із ключових шляхів пізнання людської сутності [2]. Водночас у постмодерній культурі «Я-образ» дедалі більше набуває ознак фрагментованої, динамічної та соціально сконструйованої системи, що актуалізує проблему втрати автентичності та кризи людського пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми самопізнання, ідентичності та трансформації людського «Я» демонструють посилення уваги

до впливу цифрового середовища, соціокультурних змін і кризових явищ постмодерної культури на внутрішній світ людини. Значна частина сучасних філософських і міждисциплінарних підходів акцентує увагу на нестабільності ідентичності, фрагментації особистості та втраті автентичності в умовах цифровізації суспільства. У дослідженні Samsidar проаналізовано трансформацію культурної ідентичності покоління Z у цифрову епоху через вплив соціальних мереж та медійного простору. Автор наголошує, що цифрове середовище формує нові моделі саморепрезентації, у межах яких особистість змушена постійно конструювати власний образ відповідно до зовнішніх соціальних очікувань [3]. Переосмислення проблеми людської тілесності та свідомості представлено у праці D. Fei, де розглянуто перехід від класичного уявлення про «ізолюваний розум» до концепції «втіленої свідомості». Дослідник підкреслює нерозривний зв'язок між тілом, свідомістю та людським досвідом, що дозволяє по-новому осмислити процес самопізнання та формування особистісної ідентичності [4]. Філософські аспекти цифрової трансформації суспільства та її вплив на майбутнє людської свідомості досліджують I. Devterov та ін. Автори акцентують увагу на тому, що цифровізація не лише змінює форми комунікації, а й трансформує спосіб мислення людини, її систему цінностей та механізми самоідентифікації [5]. Проблему самосвідомості як складного конструктивного процесу розглядають M. Marraffa та C. Meini. Науковці обґрунтовують, що самосвідомість не є сталою внутрішньою сутністю, а формується через багаторівневі когнітивні та соціальні механізми, що підкреслює динамічний характер людського «Я» [6]. Особливості розвитку ідентичності в цифровому контексті аналізують S. Soh та ін.. Дослідники зазначають, що цифрове середовище суттєво впливає на процес самовизначення людини, оскільки соціальні мережі створюють умови для постійного перегляду та конструювання власної ідентичності [7]. У праці V. Kremen та V. Ilin проблема людини розглядається крізь призму філософії

людиноцентризму. Автори наголошують на необхідності збереження духовних і гуманістичних цінностей в умовах глобальних трансформацій сучасного суспільства [8]. Філософсько-антропологічний аналіз української ідентичності в умовах пам'яті та забування здійснюють А. Khodzhaian та N. Savchuk. Дослідники підкреслюють, що колективна пам'ять і культурний досвід відіграють важливу роль у формуванні особистісної та національної ідентичності [9]. Проблему самосвідомості та самореалізації особистості в сучасному суспільстві аналізують О. Лопуга та Л. Северин-Мрачковська. Автори акцентують увагу на тому, що самопізнання виступає необхідною умовою особистісного розвитку, внутрішньої гармонії та реалізації потенціалу людини [10]. Д. Гальчинський досліджує трансформацію свідомості та межі автентичності у цифрову епоху. У роботі наголошено, що сучасна саморепрезентація дедалі більше залежить від цифрових платформ і медійних образів, що посилює фрагментацію особистості та ускладнює збереження автентичного «Я» [1]. Філософський аспект цифрової трансформації культури як виклику постсучасному гуманізму розкрито у праці М. Гончаренко та ін.. Автори підкреслюють, що технологізація сучасного суспільства змінює характер людських взаємин, систему цінностей та способи самосприйняття людини [11]. Отже, сучасні дослідження демонструють посилення уваги до проблеми трансформації людської ідентичності в умовах цифрової культури, інформаційного перевантаження та постмодерної фрагментації особистості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість філософських, психологічних та антропологічних досліджень, присвячених проблемам самопізнання, ідентичності та самосвідомості, низка аспектів трансформації «Я-образу» в умовах постмодерної культури залишається недостатньо розкритою. Зокрема, обмеженою є увага до історико-філософської еволюції уявлень про людське «Я» як цілісного процесу

переходу від класичного розуміння самопізнання до сучасної кризи автентичності. Потребують подальшого осмислення взаємозв'язки між цифровізацією культури, інформаційним перевантаженням, множинністю соціальних ролей та фрагментацією особистості. Недостатньо дослідженими залишаються також механізми трансформації самопізнання в умовах симулятивності сучасної культури, у межах якої людина дедалі більше не відкриває власну сутність, а конструює змінні форми ідентичності. Особливої актуальності набуває проблема втрати внутрішньої цілісності та автентичності особистості в умовах цифрового середовища й постійної соціальної саморепрезентації.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні еволюції філософських підходів до розуміння самопізнання та трансформації «Я-образу» від античної філософії до постмодерної культури, а також у виявленні передумов кризи автентичності сучасної людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антична філософія заклала підґрунтя для розуміння самопізнання як основи людського буття, моральності та пошуку істини. Особливе місце у формуванні цієї традиції належить Сократу, який перетворив вислів «Пізнай самого себе» на фундаментальний принцип філософського мислення. На відміну від софістів, мислитель зосереджував увагу не на зовнішньому світі, а на внутрішній природі людини, її моральних орієнтирах і здатності до саморефлексії. Для Сократа самопізнання виступало необхідною умовою доброчесного життя та внутрішньої гармонії. Людина, яка не усвідомлює власної сутності, не здатна правильно оцінити свої можливості, вчинки та моральні межі. Саме тому пізнання власного «Я» розглядалося як шлях до духовного вдосконалення та пошуку істини [12]. Важливу роль у цьому процесі відігравав діалогічний метод – маєвтика, через який людина самотійно приходила до усвідомлення істини шляхом критичного осмислення власних переконань. У праці Апологія

Сократа наведено вислів: «...життя без такого дослідження – не життя для людини». Ця теза відображає переконання Сократа в тому, що сенс людського існування полягає у постійному духовному самодослідженні [13]. Таким чином, в античній традиції самопізнання постає як процес морального вдосконалення, самоідентифікації та формування внутрішньої цілісності людини. Саме тут закладаються перші уявлення про «Я-образ» як основу людської свідомості та духовної автентичності.

Ще глибшого філософського змісту проблема самопізнання набуває у вченні Геракліта, якому належить вислів: «Я шукав себе». На відміну від сократівського акценту на моральному вдосконаленні, мислитель розглядав самопізнання як процес проникнення у приховану природу людського буття. Людське «Я» постає не як щось очевидне й незмінне, а як внутрішньо складна та суперечлива сутність. Самопізнання у Геракліта тісно пов'язане з ідеєю постійної мінливості світу. Людина, як і вся реальність, перебуває у стані безперервних змін, тому власне «Я» неможливо сприймати як стабільну категорію. Змінюються досвід, погляди, моральні орієнтири та внутрішній стан людини, що ускладнює досягнення цілісного саморозуміння [14]. Особливого значення набуває теза мислителя про те, що «природа любить ховатися». Це стосується і внутрішньої природи людини, адже справжня сутність «Я» не лежить на поверхні та потребує постійної рефлексії. Водночас людське «Я» у Геракліта нерозривно пов'язане із логосом – універсальним порядком світу. Через пізнання себе людина наближається до розуміння загальних законів буття та єдності світу. Разом із тим у філософії Геракліта вже простежуються передумови майбутньої кризи самопізнання. Якщо людина і світ постійно змінюються, постає питання про можливість досягнення остаточного знання як про реальність, так і про власне «Я». Саме ця ідея згодом стане основою для подальшої проблематизації людської ідентичності у філософії [14].

Подальшого розвитку проблема самопізнання набуває у філософії Платона, який поєднав сократівське «пізнай самого себе» із вченням про душу, благо та світ ідей. Для мислителя самопізнання вже не обмежується моральною рефлексією, а перетворюється на шлях до досягнення вищої істини. Людина здатна пізнати себе лише через звернення до внутрішньої духовної реальності, що виходить за межі чуттєвого світу. У платонівській традиції справжнє «Я» ототожнюється з душею, яка здатна споглядати істину, красу та благо. Саме тому самопізнання розглядається як процес внутрішнього очищення та звільнення від ілюзорності зовнішнього світу. Пізнання себе нерозривно пов'язується із пізнанням добра, адже людина не може зрозуміти власну сутність без усвідомлення моральних цінностей і справедливості [15]. У праці Держава філософ пов'язує самопізнання з внутрішнім упорядкуванням душі. Людина досягає гармонії лише тоді, коли розум контролює пристрасті та бажання. Саме тому самопізнання постає не лише як теоретичне осмислення себе, а як процес самодисципліни, духовного вдосконалення та формування правильного способу життя. Водночас у філософії Платона вже закладається суперечність між істинним внутрішнім «Я» та зовнішнім світом явищ. Якщо справжня сутність людини прихована за межами чуттєвого досвіду, процес самопізнання стає складним і неповним. У майбутньому ця ідея стане важливою передумовою кризи людської ідентичності та проблематизації «Я-образу» у подальшій філософській традиції. Отже, антична філософія розглядала самопізнання як основу гармонії людини та світу, а людське «Я» – як цілісну сутність, здатну через розум наблизитися до істини та внутрішньої автентичності.

На відміну від платонівського акценту на світі ідей, Арістотель надає проблемі самопізнання більш практичного та етичного змісту. Для мислителя пізнання себе пов'язане насамперед зі здатністю людини усвідомлювати власний характер, моральні якості та межі. Саме тому самопізнання у його

філософії тісно поєднується з доброчесністю, практичною мудрістю та моральною діяльністю [16]. У праці Нікомахова етика філософ розглядає людину як істоту розумну, здатну впорядковувати власне життя відповідно до розуму. Самопізнання виступає необхідною умовою доброчесного життя, оскільки лише людина, яка усвідомлює власні схильності та внутрішній стан, здатна уникати моральних крайнощів і приймати правильні рішення. Особливого значення набуває вчення про «золоту середину», відповідно до якого чеснота перебуває між надлишком і нестачею. Арістотель також пов'язує самопізнання з практичним розумом – здатністю діяти правильно у конкретних життєвих обставинах. У цьому контексті пізнання себе постає не лише теоретичним осмисленням, а процесом морального самоформування та виховання чеснот. Водночас мислитель звертає увагу на внутрішню суперечливість людини, аналізуючи феномен акрасії – ситуації, коли людина знає правильний шлях, але діє всупереч власному знанню. Це свідчить про наявність внутрішнього конфлікту між розумом, бажаннями та поведінкою. Таким чином, у філософії Арістотеля вже помітне ускладнення розуміння людського «Я». Якщо у попередній античній традиції людина сприймалася переважно як внутрішньо цілісна істота, то тепер акцент переноситься на її внутрішні суперечності, моральний вибір і складність самоконтролю.

Саме ці підходи заклали підґрунтя для подальшого розвитку уявлень про «Я-образ», його внутрішню неоднозначність та проблематичність самопізнання, що узагальнено у табл. 1.

Таблиця 1

Античні концепції самопізнання та їх роль у формуванні «Я-образу»

Філософ	Ключова праця / вислів	Розуміння людини	Сутність самопізнання	Значення для формування «Я-образу»
Сократ	«Пізнай самого себе»; Апологія Сократа	Моральна істота	Пізнання себе через діалог і рефлексію	Формування морального та відповідального «Я»
Геракліт	«Я шукав себе»	Мінлива та	Пошук	Усвідомлення

Філософ	Ключова праця / вислів	Розуміння людини	Сутність самопізнання	Значення для формування «Я-образу»
		суперечлива істота	прихованої сутності людини	нестабільності та мінливості «Я»
Платон	Держава	Розумна душа	Осягнення блага, істини та внутрішньої гармонії	Ідея істинного внутрішнього «Я»
Арістотель	Нікомахова етика	Розумна та діяльна істота	Самоконтроль, чеснота та практична мудрість	Формування гармонійного, але внутрішньо суперечливого «Я»

Джерело: побудовано автором

Отже, антична філософія сформувала перші системні уявлення про внутрішній світ людини, пов'язавши самопізнання з моральністю, мудрістю та пошуком істини. Водночас уже в античності простежуються передумови майбутньої проблематизації людської ідентичності – мінливість людської природи, внутрішні суперечності та складність досягнення повного саморозуміння. У середньовічній філософії ці питання набувають нового змісту, оскільки внутрішній світ людини починає осмислюватися через її духовний зв'язок із Богом. Найповніше така концепція представлена у філософії Аврелія Августина, який поєднав античну традицію «пізнай самого себе» із християнською ідеєю богопізнання. Для мислителя самопізнання вже не є лише шляхом морального вдосконалення чи інтелектуального пошуку істини – воно перетворюється на спосіб духовного спасіння та наближення до Бога [17]. На відміну від античних мислителів, які значною мірою покладалися на силу людського розуму, Августин наголошує на його обмеженості. Людина не здатна повністю осягнути істину без божественного просвітлення, тому істина у його філософії набуває абсолютного і трансцендентного характеру: «істина – це Бог». Самопізнання у такому розумінні стає процесом внутрішнього духовного очищення, віри та звернення до власної душі. Особливого значення у філософії Августина набуває внутрішній досвід

людини. У праці Сповідь мислитель аналізує власні помилки, сумніви та духовні пошуки, фактично перетворюючи внутрішній світ людини на предмет філософського осмислення. Людська душа постає як простір постійної боротьби між гріховністю та прагненням до Бога, між тілесним і духовним, тимчасовим і вічним. Водночас Августин звертає увагу на внутрішню нестабільність людського існування. Людське життя є мінливим, тоді як істина залишається вічною та незмінною. Саме тому людина не може знайти опору у зовнішньому світі й змушена шукати її у власній душі та духовному зв'язку з Богом. Самопізнання стає не лише пізнанням себе, а й пошуком незмінного начала, що надає людському буттю сенс і цілісність [18].

Таким чином, у середньовічній філософії проблема «Я» набуває ще більшої внутрішньої глибини та драматизму. Якщо антична традиція розглядала самопізнання як шлях до гармонії та мудрості, то тепер внутрішній світ людини постає простором духовної боротьби, сумнівів і морального вибору. Саме це стало важливим етапом трансформації уявлень про «Я-образ» та передумовою подальшої проблематизації людської ідентичності.

Нового змісту проблема самопізнання набуває у філософії Мішеля де Монтеня, який переносить центр філософського аналізу з універсальних істин на внутрішній досвід конкретної людини. Якщо у середньовічній традиції самопізнання було спрямоване на пошук Бога та абсолютної істини, то Монтень звертається до людини у її повсякденності, суперечливості та мінливості. Саме тому його Есеї стають своєрідним експериментом самодослідження [19]. В основі його філософії лежить переконання, що людське життя не піддається остаточному раціональному поясненню. Людська природа є надто складною та мінливою, щоб її можна було описати універсальними правилами. Саме тому мислитель відмовляється від претензії на абсолютне знання про людину, зазначаючи: «Інші формують людину, я розповідаю про неї». Самопізнання у Монтеня постає не як завершений

результат, а як безперервний процес внутрішнього дослідження. Особливого значення набуває скептичне переосмислення принципу «пізнай самого себе». Людина не здатна досягти абсолютної істини, однак може аналізувати власний досвід, сумніви та внутрішні суперечності. Саме тому Монтень наголошує на обережності у судженнях, відмові від категоричності та усвідомленні обмеженості людського пізнання. Мислитель одним із перших відкрито демонструє нестабільність людського «Я». Людина перебуває у стані постійної зміни, а її уявлення про себе залежать від обставин, культури та особистого досвіду. Водночас скептицизм Монтеня не має руйнівного характеру: сумнів стає способом внутрішньої свободи та незалежності мислення. Самопізнання перетворюється на пошук автентичності – здатності залишатися собою в умовах мінливого світу. Отже, у філософії Монтеня проблема «Я» остаточно переходить від пошуку універсальної сутності людини до аналізу її внутрішнього переживання та індивідуального досвіду. Саме тут формуються передумови модерного розуміння особистості як нестабільної, суперечливої та відкритої до постійного самоконструювання, що стало важливим етапом трансформації «Я-образу» у європейській філософській традиції та відображено на рис. 1.

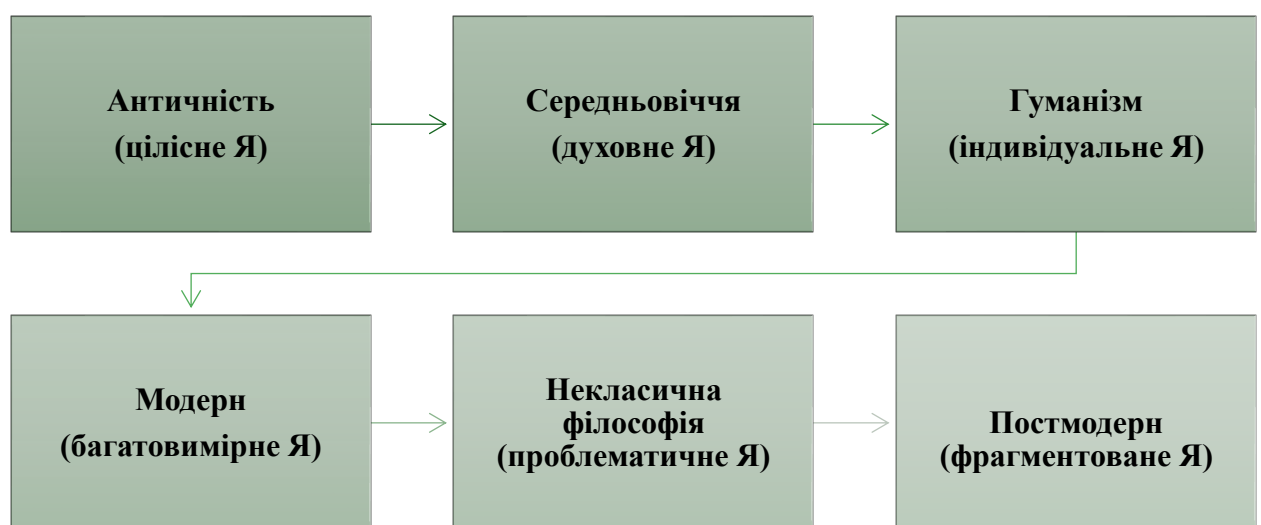

Рис. 1. Трансформація «Я-образу» у філософській традиції

Джерело: побудовано автором

Представлена еволюція демонструє поступовий перехід від уявлення про людину як цілісну та гармонійну істоту до розуміння «Я» як нестабільної, багатовимірної та проблематичної конструкції. Якщо у класичній філософії самопізнання було способом відкриття істини та внутрішньої гармонії, то згодом воно дедалі більше пов'язується з внутрішньою суперечливістю, сумнівом і пошуком автентичності.

У модерній філософії та психології проблема «Я-образу» набуває більш структурованого характеру у працях Вільяма Джеймса. На відміну від попередніх підходів, де самопізнання пов'язувалося переважно з душею, доброчесністю чи богопізнанням, Джеймс розглядає «Я» як складну багатовимірну систему. У праці *Principles of Psychology* він переходить від метафізичного осмислення людини до аналізу конкретних форм самосвідомості [20]. У концепції Джеймса «Я» включає матеріальний, соціальний і духовний виміри. Матеріальне «Я» пов'язане з тілом і простором існування людини, соціальне – формується у взаємодії з іншими людьми, а духовне – охоплює внутрішній світ, переконання та саморефлексію. Такий підхід демонструє, що людина пізнає себе не лише через внутрішнє осмислення, а й через соціальний досвід та взаємодію із зовнішнім світом. Саме у Джеймса помітним стає перехід до розуміння «Я-образу» як динамічного явища. Людина вже не відкриває в собі незмінну сутність, а постійно формує уявлення про себе через досвід, соціальні зв'язки та рефлексію. Самопізнання перетворюється на процес узгодження різних вимірів особистості.

Подальше ускладнення проблеми «Я» простежується у філософській антропології Макса Шелера. Його теза про те, що «ніколи ще людина не була настільки проблемою для самої себе», відображає кризовий стан модерної свідомості. Для Шелера людина не є завершеною сутністю – вона постає відкритою істотою, що перебуває у постійному становленні та

самоперевершенні. Особливого значення у Шелера набуває внутрішня суперечливість людини. З одного боку, вона належить до світу природи та має тілесність, потреби й інстинкти, а з іншого – здатна до самосвідомості, ціннісного вибору та пошуку сенсу існування. Саме ця відкритість і незавершеність робить людину проблематичною для самої себе та ускладнює процес самопізнання [21].

Таким чином, у працях Джеймса та Шелера проблема «Я-образу» переходить на новий рівень. Якщо Вільям Джеймс акцентує увагу на психологічній багатовимірності людського «Я», то Макс Шелер – на його відкритості, кризовості та незавершеності. Людина дедалі більше постає як істота, що не має остаточної відповіді на питання про саму себе, що узагальнено у табл. 2.

Таблиця 2

Еволюція ускладнення «Я-образу» у модерній та неklasичній філософії

Автор	Ключова праця / теза	Розуміння «Я»	Основна проблема самопізнання	Значення для трансформації «Я-образу»
Вільям Джеймс	Principles of Psychology	Багатовимірне «Я» (матеріальне, соціальне, духовне)	Узгодження різних вимірів особистості	Перехід до динамічного та психологічно складного «Я-образу»
Макс Шелер	«Людина є проблемою для самої себе»	Людина як відкрита та незавершена істота	Криза самовизначення та пошуку сенсу	Усвідомлення нестабільності та кризовості людської ідентичності

Джерело: побудовано автором

Отже, модерна та неklasична філософія остаточно відмовляються від уявлення про людину як внутрішньо завершену та стабільну сутність. «Я-образ» дедалі більше осмислюється як багатовимірний, суперечливий та

динамічна конструкція, що формується під впливом внутрішнього досвіду, соціального середовища та постійного самоконструювання. Саме ці тенденції стають підґрунтям для постмодерної кризи автентичності, у межах якої проблема самопізнання набуває особливої гостроти. Однією з ознак постмодерного суспільства стає фрагментація особистості. Сучасна людина змушена одночасно виконувати численні соціальні ролі, які нерідко суперечать одна одній. Професійна, публічна, цифрова та приватна ідентичності більше не утворюють гармонійної єдності, унаслідок чого людина поступово втрачає цілісне уявлення про себе.

Важливу роль у цьому процесі відіграє інформаційне перевантаження сучасної культури. Постійний потік повідомлень, образів і цифрових комунікацій послаблює здатність людини до внутрішньої рефлексії та самозаглиблення. Якщо антична та гуманістична традиція вимагала зосередженого пошуку істини, то постмодерна культура орієнтує людину на безперервне переключення уваги та конструювання зовнішнього образу.

Постмодерн також формує феномен симулятивності культури, у межах якої реальність дедалі більше підміняється знаками, символами та медійними образами. У таких умовах «Я-образ» перетворюється на соціальний або цифровий конструкт, який змінюється відповідно до зовнішніх очікувань і культурних трендів. Людина починає не відкривати власну сутність, а створювати бажану версію себе для інших. Унаслідок цього відбувається поступова втрата автентичності та внутрішнього зв'язку людини із самою собою. Самопізнання, яке в попередніх філософських традиціях розглядалося як шлях до мудрості, істини чи духовної гармонії, у постмодерному світі стає надзвичайно ускладненим процесом. Ідентичність набуває тимчасового, нестійкого та змінного характеру. Таким чином, постмодерна культура актуалізує кризу людського пізнання через руйнування цілісного «Я-образу». Особистість більше не «відкриває» себе, а постійно конструює нові форми

власної ідентичності, що супроводжується внутрішньою невизначеністю, тривогою та втратою автентичності. Взаємозв'язок чинників цієї кризи та їх вплив на трансформацію людського «Я» представлено на рис. 2.

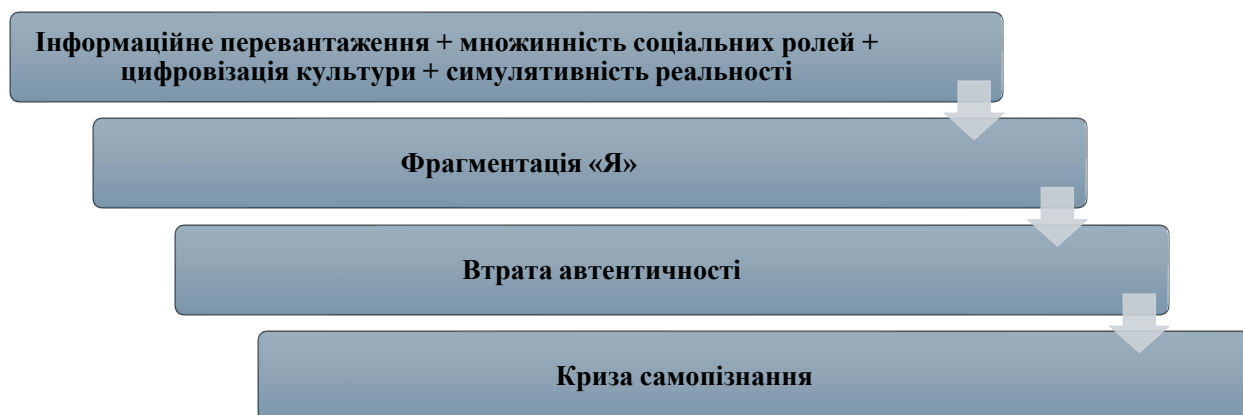

Рис. 2. Модель кризи «Я-образу» у постмодерній культурі

Джерело: побудовано автором

Представлена модель демонструє, що криза сучасного «Я-образу» формується під впливом взаємопов'язаних соціокультурних і технологічних чинників. Інформаційне перевантаження, цифровізація та множинність соціальних ролей послаблюють внутрішню цілісність особистості, унаслідок чого людина дедалі частіше втрачає здатність до глибокої саморефлексії та автентичного самоусвідомлення. У постмодерній культурі «Я» перестає бути стабільною сутністю та перетворюється на змінний конструкт, залежний від зовнішніх комунікацій, соціальних очікувань і медійних образів.

Тож еволюція філософських підходів до проблеми самопізнання демонструє поступовий перехід від уявлення про людину як внутрішньо гармонійну істоту до усвідомлення нестабільності, багатовимірності та кризовості людської ідентичності, що узагальнено у табл. 3.

Таблиця 3

Еволюція філософського розуміння «Я-образу» та трансформація підходів до самопізнання

Історико-філософський етап	Провідне розуміння «Я»	Характер самопізнання	Основний філософський акцент	Трансформація «Я-образу»
Античність	Цілісне та гармонійне	Пошук істини та мудрості	Єдність людини і космічного порядку	Формування морального та раціонального «Я»
Середньовіччя	Духовне та бого-спрямоване	Богопізнання через внутрішню рефлексію	Духовна боротьба та спасіння душі	Поглиблення внутрішнього світу людини
Гуманізм	Індивідуальне та мінливе	Самоспостереження та досвід	Усвідомлення унікальності особистості	Перехід до індивідуалізованого «Я»
Модерна філософія	Багатовимірне	Самосвідомість і психологічний аналіз	Поєднання соціального, тілесного та духовного	Ускладнення структури «Я-образу»
Некласична філософія	Проблематичне та відкрите	Пошук ідентичності та сенсу	Криза самовизначення людини	Усвідомлення нестабільності та незавершеності «Я»
Постмодерн	Фрагментоване та конструктивне	Конструювання ідентичності	Симулятивність, цифровізація, множинність ролей	Втрата цілісності та криза автентичності

Джерело: побудовано автором

Отже, історико-філософська еволюція проблеми самопізнання свідчить про поступову трансформацію уявлень про людське «Я» – від цілісної духовно-раціональної сутності до нестабільної та фрагментованої конструкції постмодерної культури. Якщо у класичній традиції самопізнання виступало шляхом до істини, гармонії та внутрішньої автентичності, то сучасна людина дедалі більше стикається з кризою самоідентифікації, невизначеністю та втратою внутрішньої цілісності.

Висновки. Еволюція філософських підходів до проблеми самопізнання

засвідчує поступову трансформацію уявлень про людське «Я» – від цілісної та гармонійної сутності до нестабільної, багатовимірної й фрагментованої конструкції постмодерної культури. У класичній філософській традиції самопізнання пов'язувалося з пошуком істини, моральним удосконаленням і досягненням внутрішньої гармонії. Античні мислителі розглядали пізнання себе як основу мудрості, доброчесності та впорядкування людського буття відповідно до розуму. У середньовічній філософії проблема «Я» набуває духовного та внутрішньо драматичного характеру, оскільки самопізнання починає осмислюватися через зв'язок людини з Богом, моральний вибір і внутрішню рефлексію. Гуманістична та модерна традиції поступово зміщують акцент із універсальної сутності людини на її індивідуальний досвід, психологічну складність і мінливість. Некласична та постмодерна філософія поглиблюють проблематизацію «Я-образу», демонструючи його відкритість, нестабільність і залежність від соціокультурного середовища. Сучасна людина дедалі більше постає як особистість, ідентичність якої формується під впливом множинних соціальних ролей, цифрових комунікацій, інформаційного перевантаження та симулятивності культури. Унаслідок цього самопізнання втрачає ознаки цілісного процесу та супроводжується кризою автентичності й самоідентифікації. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у викладанні філософії, культурології, психології та інших соціогуманітарних дисциплін, а також у подальших дослідженнях проблем ідентичності, цифрової культури та трансформації сучасної свідомості.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з аналізом впливу цифрових технологій, соціальних мереж і штучного інтелекту на трансформацію «Я-образу» та механізми самопізнання сучасної людини.

Список використаних джерел

1. Гальчинський Д. О. Саморепрезентація в цифрову епоху: трансформація свідомості та межі автентичності. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17015540>.
2. Момот М. А. Науково-психологічний погляд на феномен самопізнання. *Habitus*. 2023. Вип. 48. С. 55–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.9>.
3. Samsidar. The transformation of cultural identity in the digital era: a humanities analysis of social media phenomena and generation Z. *Kamara Journal*. 2026. Vol. 2, № 4. P. 21–30. DOI: <https://doi.org/10.62872/kj.v2i4.502>.
4. Fei D. From “the mind isolated with the body” to “the mind being embodied”: Contemporary approaches to the philosophy of the body. *Philosophy and Social Sciences*. 2020. Vol. 3, № 3. DOI: <https://doi.org/10.1177/2096608320960242>.
5. Devterov I., Tokar L., Silvestrova O., Lozo O., Poperechna G. Philosophical dimensions of digital transformation and their impact on the future. *Futurity Philosophy*. 2024. Vol. 3, № 4. P. 4–19. DOI: <https://doi.org/10.57125/FP.2024.12.30.01>.
6. Marraffa M., Meini C. Self-Consciousness as a Construction All the Way Down. *Behavioral Sciences*. 2024. Vol. 14, № 3. Article 200. DOI: <https://doi.org/10.3390/bs14030200>.
7. Soh S., Talaifar S., Harari G. M. Identity Development in the Digital Context. *Social and Personality Psychology Compass*. 2024. Article e12940. DOI: <https://doi.org/10.1111/spc3.12940>.
8. Kremen V. H., Ilin V. V. Philosophy of Human-Centrism in the System of Anthropological Studies. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2022. № 21. P. 5–14. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i21.260429>.
9. Khodzhaian A. O., Savchuk N. V. Ukrainian Identity in the Context of

Memory and Forgetting: Philosophical and Anthropological Analysis. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2024. № 26. P. 22–32. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i26.319686>.

10. Лопуга О., Северин-Мрачковська Л. Самосвідомість та самореалізація особистості. *Філософія та управління*. 2025. № 6(10). DOI: <https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.6.08>.

11. Гончаренко М. М., Караульна Н. В., Серова Ю. В. Цифрова трансформація культури як виклик постсучасному гуманізму: філософський аспект. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 56. С. 27–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.5>.

12. Moore C. Introduction: Socrates and the precept “Know yourself”. In: *Socrates and Self-Knowledge*. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. P. 1–53. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/socrates-and-selfknowledge/introduction-socrates-and-the-precept-know-yourself/FCFA794C8AAD6FDF463866F13DA90F62> (date of access: 18.03.2026).

13. Остапчук Г. О., Кравченко К. Г. Проблема самопізнання сучасного українця через призму філософії Сократа та Г. Сковороди. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*. 2015. Вип. 33(46). С. 216–221. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/675c1265-8a37-4ded-912d-23633d3658a2/content> (дата звернення: 18.03.2026).

14. Arnold D. Heraclitus, Fragment 28 (D 101). *Philosophy and Society*. 2017. URL: <https://philosophyandsociety.com/2017/04/29/heraclitus-fragment-28/> (date of access: 18.03.2026).

15. Ortiz de Landázuri M. C. The Development of Self-Knowledge in Plato’s Philosophy. *LOGOS. Anales del Seminario de Metafísica*. 2015. Vol. 48. P. 123–140. DOI: http://dx.doi.org/10.5209/rev_ASEM.2015.v48.49277.

16. Gottlieb P. Aristotle on Self-Knowledge. In: *Self-Knowledge in Ancient*

Philosophy. Oxford : Oxford University Press, 2020. DOI: 10.1093/oso/9780198786061.003.0006. URL: https://www.researchgate.net/publication/340868116_Aristotle_on_Self-Knowledge (date of access: 18.03.2026).

17. Філософія Аврелія Августина: Самопізнання як умова пізнання Бога. URL: <https://aphy.net/ua/articles/1011> (дата звернення: 18.03.2026).

18. Мартинюк А. Особливості богословських поглядів блаженного Августина. *Волинський Благовісник*. 2020. № 8. С. 117–126. URL: https://vb.vpba.edu.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/12/8_6.pdf (дата звернення: 18.03.2026).

19. Michel de Montaigne. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/montaigne/> (date of access: 18.03.2026).

20. James W. *The Principles of Psychology*. Vol. 1. New York : Henry Holt and Company, 1918. URL: <https://www.gutenberg.org/files/57628/57628-h/57628-h.htm> (date of access: 18.03.2026).

21. Max Scheler. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/scheler/> (date of access: 18.03.2026).